

РОЗДІЛ 6 ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

УДК 349.6:502.211:582

ПІДСТАВИ ПРИПИНЕННЯ ПРАВОВИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ РОСЛИННОГО СВІТУ GROUNDS FOR TERMINATION OF LEGAL RELATIONS IN THE SPHERE OF USE OF THE PLANT WORLD

Блошенко Е.Є.,
*аспірант кафедри екологічного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Стаття присвячена дослідженню підстав припинення правових відносин у сфері використання рослинного світу. Проаналізовано на теоретичному рівні підстави припинення загального та спеціального використання природних рослинних ресурсів.

Ключові слова: екологічне право, рослинний світ, використання рослинного світу, підстави припинення правовідносин.

Статья посвящена исследованию оснований прекращения правовых отношений в сфере использования растительного мира. Проанализированы на теоретическом уровне основания прекращения общего и специального использования природных растительных ресурсов.

Ключевые слова: экологическое право, растительный мир, использование растительного мира, основания прекращения правоотношений.

The article investigates grounds for termination of legal relations in the area of the plant world. Analyzed theoretically grounds for termination general and special use of natural plant resources.

Key words: environmental law, flora, use of flora, legal grounds for termination.

Постановка проблеми. Питання виокремлення підстав припинення правовідносин у сфері використання рослинного світу, зокрема визначення їх чіткого переліку, на сьогодні залишаються відкритими. Це передусім зумовлено тим, що вітчизняне законодавство, на жаль, не дає відповіді на ці питання.

Стан дослідження. Як уже неодноразово наголошувалося, через постійні зміни в житті суспільства, вдосконалення законодавства виникають нові проблеми, які потребують невідкладного вирішення. У цьому контексті вважається за необхідне підкреслити, що підстави припинення правових відносин у сфері використання рослинного світу не є винятком, оскільки нині залишаються майже невивченими, тобто спеціальні комплексні дослідження, присвячені цій темі, науковцями не проводилися. Однак зауважимо, що деякі вчені у своїх працях торкалися проблеми визначення підстав припинення права природокористування в цілому чи щодо використання окремих природних ресурсів, серед них можна назвати Т.В. Григор'єву [2], В.О. Джуган [3], І.В. Кириєву [5], В.М. Комарницького [6], О.І. Крассова [8], Я.О. Салміну [10], О.С. Семенець [11], П.В. Тихого [16], В.О. Чуйкова [4] та інших.

З огляду на сказане **мета статті** – встановити на теоретичному рівні підстави припинення правовідносин у сфері використання рослинного світу, а та-

кож розробити деякі пропозиції щодо удосконалення флористичного законодавства України. Для досягнення мети автор ставить перед собою таке завдання: вирішити проблеми, що виникають під час розгляду підстав припинення правовідносин у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Передусім зауважимо, що під час розгляду правовідносин у сфері використання рослинного світу в Україні йдеться про використання саме природних ресурсів, як-то рослинних, а також їх компонентів – лісових рослинних ресурсів.

Перш ніж визначити підстави припинення правових відносин у галузі використання рослинного світу, слід зупинитися на теоретичних аспектах цього питання.

Так, для виникнення, зміни чи припинення правовідносин необхідна не тільки зацікавленість у цьому суб'єктів права, а й певні життєві обставини, факти. У різних нормах права, а точніше в їх гіпотезах, держава встановлює вид тих життєвих умов, обставин і фактів, які визнаються значимими в юридичних відносинах і які в обов'язковому порядку тягнуть за собою юридичні наслідки. Такі життєві обставини, умови й факти в правовій теорії та практиці називають юридичними фактами [15, с. 446].

У юридичній літературі існують різні підходи до визначення поняття «юридичні факти». На сьо-

годні в теорії права юридичними фактами прийнято вважати життєві обставини, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин [14; 12; 1].

Юридичні факти класифікуються за різними підставами. Так, за юридичними наслідками вони поділяються на такі: а) правоутворюючі – юридичні факти, з якими норми права пов'язують виникнення правовідносин; б) правозмінюючі – юридичні факти, з якими норми права пов'язують зміни правовідносин; в) правоприпиняючі – юридичні факти, з якими норми права пов'язують припинення правовідносин.

За складом юридичні факти бувають прості та складні (фактичні склади). У цьому контексті неможливо залишити поза увагою монографію О.А. Красавчикова, присвячену дослідженню юридичних фактів у цивільному праві. Названа робота стала основоположною в цій сфері та до сих пір більш ґрунтовного дослідження проведено не було. На наш погляд, потрібно погодитись з автором, який зазначає, що в низці випадків для виникнення, припинення або зміни конкретних правовідносин, для успішної реалізації будь-якої юридичної моделі й настання бажаного результату необхідна наявність складної життєвої ситуації, не одного, а групи обставин, тобто виникнення цілої системи, комплексу юридичних фактів. Така система позначається в правознавстві поняттям «фактичний (юридичний) склад» [7, с. 66].

За вольовою ознакою юридичні факти поділяються на дії (вольова поведінка суб'єктів права, з якою пов'язано виникнення, зміна та припинення правовідносин) та події (юридичні факти, що виникають, змінюються та припиняються поза волею людей).

Наведені вище класифікації доцільно, на наше переконання, використовувати під час розгляду підстав припинення правовідносин у сфері використання рослинного світу.

Як уже наголошувалося, використання природних рослинних ресурсів здійснюється в порядку загального та спеціального використання. Однак, беручи до уваги те, що нами було встановлено існування окремого третього виду – неспеціальне використання природних рослинних ресурсів, пропонуємо розглянути підстави припинення використання природних рослинних ресурсів щодо перших двох із цих видів, оскільки щодо неспеціального використання природних рослинних ресурсів необхідне окреме дослідження.

З огляду на сказане зауважимо, що в Законі України «Про рослинний світ» відсутні спеціальні статті, які були б присвячені підставам припинення правовідносин щодо використання природних рослинних ресурсів.

Отже, спочатку розглянемо **підстави припинення загального використання природних ресурсів**, які можна застосовувати до усіх природних ресурсів, у тому числі й до природних рослинних ресурсів.

Зазвичай підставою припинення права загального використання природних об'єктів, незалежно від конкретного його різновиду, науковці називають припинення особою фактичних дій, які відповідно

до законодавства віднесені до загального використання природних об'єктів. Наприклад, особа, яка знаходилася в лісі, спостерігала за об'єктами рослинного світу, вийшла з лісу через небажання в цей конкретний проміжок часу вчиняти такі дії. Відповідно, особа припинила загальне використання лісової ділянки, об'єктів рослинного та тваринного світу внаслідок внутрішнього волевиявлення. Таким чином, припинення саме її внутрішнє волевиявлення, стало підставою припинення дій щодо використання об'єкта природи, що було реалізовано через конкретні дії [5, с. 50]. Отже, названі вище підстави можна взяти за основу для припинення правовідносин щодо використання всіх природних ресурсів, у тому числі й природних рослинних ресурсів.

Натомість В.О. Чуйков усі підстави припинення використання природних ресурсів, у тому числі й природних рослинних ресурсів, поділяє на обов'язкові (безумовні) й умовні [4, с. 126].

До безумовних (обов'язкових) належать ті юридичні факти, з якими закон пов'язує обов'язкове припинення права користування природними ресурсами, а саме: 1) повна відмова від природного об'єкта; 2) необхідність вилучення природного об'єкта в природокористувача для державних, громадських та інших потреб; 3) припинення діяльності підприємства, організації, установи, фермерського господарства; 4) смерть громадянина; 5) закінчення строків дії договорів (до речі, це виступає безумовною підставою для припинення тимчасового, у тому числі й орендного, користування природним об'єктом; 6) природокористування громадян, яке здійснюється всупереч цілям і вимогам, передбаченим відповідними документами [4, с. 126–127].

Умовні підстави припинення права користування передбачають можливість припинення права користування залежно від обставин, які потребують з'ясування. Так, до умовних підстав зараховують такі: 1) розірвання договору про тимчасове користування природним об'єктом, у тому числі й на умовах оренди; 2) нецільове природокористування, яке здійснюється підприємствами, організаціями й установами [4, с. 126–127].

Що ж стосується **підстав припинення саме спеціального використання природних рослинних ресурсів**, то слід зазначити, що в Законі України «Про рослинний світ» немає статті, яка містила б ці положення щодо цього. Хоча підстави припинення спеціального використання щодо інших природних ресурсів передбачені, наприклад, у Законі України «Про тваринний світ» (ст. 19), Водному кодексі України (ст. 55), Лісовому кодексі України (ст. 22) та інших актах.

У Положенні про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів [9] закріплені підстави скасування дозволу на спеціальне використання природних ресурсів органом, який його видав, у таких випадках:

а) порушення користувачем умов природокористування, різкого погіршення стану навколишнього середовища в процесі природокористування,

б) ліквідація підприємства, установи або організації, яким було видано дозвіл;

в) закінчення строку природокористування або якщо користувач не приступив протягом трьох років до користування природними ресурсами чи використовує їх не за призначенням;

г) порушення норм і правил використання природних ресурсів;

д) надходження вимоги від органів державного санітарного нагляду та інших спеціально уповноважених органів державного нагляду;

е) невнесення або внесення в неповному обсязі протягом шести місяців збору за спеціальне використання природних ресурсів.

Слід додати, що підстави припинення використання природних ресурсів можна поділити на правомірні та протиправні юридичні факти (правопорушення). Наприклад, до правомірних належать добровільна відмова від права користування природним об'єктом, а до неправомірних – порушення норм і правил використання природних ресурсів.

На нашу думку, наведену класифікацію можна застосовувати й під час розрізнення підстав припинення використання природних рослинних ресурсів. Так, до неправомірних можна віднести, наприклад, порушення правил і норм, умов спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів (п. 4 ст. 78 Лісового кодексу України); використання лісових ресурсів у способи, які негативно впливають на стан і відтворення лісів, призводять до погіршення навколишнього середовища (п. 5 ст. 78 Лісового кодексу України); порушення правил загального використання природних рослинних ресурсів (ст. 40 Закону України «Про рослинний світ»); порушення законодавства про рослинний світ та використання природних рослинних ресурсів не з науково-дослідною метою у встановленому законодавством порядку (ст. 16 Закону України «Про рослинний світ») тощо.

На наш погляд, Закон України «Про рослинний світ» потрібно доповнити статтею, яка передбачала б підстави припинення використання природних рослинних ресурсів. Також ця стаття може містити й вказівку на окремі підстави для фізичних та юридичних осіб.

Зокрема, для фізичних осіб підставами припинення права спеціального використання природних рослинних ресурсів виступають такі підстави: закінчення строку, на який було надано відповідний дозвіл; добровільна відмова громадян від використання природних рослинних ресурсів; припинення діяльності громадян, які використовували природні рослинні ресурси; смерть громадянина; порушення користувачем умов природокористування, різке погіршення стану навколишнього середовища в процесі природокористування; порушення норм і правил використання природних ресурсів; надходження вимоги від органів державного санітарного нагляду та інших спеціально уповноважених органів державного нагляду; невнесення або внесення в неповному обсязі протягом шести місяців збору за спеціальне використання природних рослинних ресурсів.

Для юридичних осіб доречно передбачати такі підстави: закінчення строку, на який було надано відповідний дозвіл; добровільну відмову юридичних осіб від використання природних рослинних ресурсів; припинення діяльності підприємств, установ, організацій, які використовували природні рослинні ресурси; порушення користувачем умов природокористування, різке погіршення стану навколишнього середовища в процесі природокористування; ліквідація підприємства, установи чи організації, яким було видано дозвіл; закінчення строку природокористування або якщо користувач не приступив протягом трьох років до користування природними ресурсами чи використовує їх не за призначенням; порушення норм і правил використання природних ресурсів; надходження вимоги від органів державного санітарного нагляду та інших спеціально уповноважених органів державного нагляду; невнесення або внесення в неповному обсязі протягом шести місяців збору за спеціальне використання природних ресурсів.

Як уже раніше вказувалося, підстави припинення використання деяких природних ресурсів вивчали й інші науковці. Так, на думку П.О. Тихого, перелік підстав припинення спеціального використання об'єктів дикої фауни має бути закритим задля встановлення гарантій захисту суб'єктивних прав осіб, які здійснюють спеціальне використання дикої фауни [16, с. 82]. На наше переконання, ці висновки стануть у нагоді, крім того, будуть корисними під час внесення змін до Закону України «Про рослинний світ».

На початку роботи було зазначено, що ми спробуємо вирішити проблеми на теоретичному рівні. Саме тому в центрі уваги були праці вчених і нормативно-правові акти. Зокрема, проаналізувавши флористичне законодавство України, можна сказати, що в ньому чітко не визначено підстав виникнення та припинення правовідносин у сфері використання природних рослинних ресурсів. Загальні положення щодо цього питання містяться в Положенні про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів [9]. Однак наведемо позицію А.К. Соколової. Розглядаючи законодавчі приписи щодо визначення підстав і порядку виникнення та припинення права водокористування, науковець констатує, що правове регулювання в цій сфері відбувається на рівні як законів, так і підзаконних нормативних актів. Автор вважає, що було б доцільним правове забезпечення цих питань встановити на рівні законів, що у свою чергу відповідатиме ст. 92 Конституції України [13].

Висновки. Отже, вважаємо за потрібне доповнити Закон України «Про рослинний світ» статтями, які містили б положення щодо підстав припинення правовідносин у сфері використання природних рослинних ресурсів, а також розмежувати їх і навести перелік (вичерпний) окремо для фізичних та юридичних осіб.

Подальше дослідження й вирішення окреслених правових проблем може бути предметом майбутніх наукових пошуків у межах запропонованої тематики, зокрема визначення порядку припинення правовідносин щодо використання природних рослинних ресурсів та виокремлення підстав неспеціального використання природних рослинних ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеев С.С. Общая теория права : в 2 т. / С.С. Алексеев. – М. : Юридическая литература, 1982– . – Т. 2. – 1982. – 360 с.
2. Григор'єва Т.В. Правове регулювання використання та охорони водних живих ресурсів : дис. ... канд. юрид. наук / Т.В. Григор'єва. – Х. : Б. в., 2004. – 187 с.
3. Джуган В.О. Правове регулювання використання та охорони вод в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В.О. Джуган. – К. : Б.в., 2009. – 19 с.
4. Екологічне право України : [підручник] / ред.: А.П. Гетьман, М.В. Шульга. – Х. : Право, 2005. – 382 с.
5. Кирєєва І.В. Припинення прав громадян України щодо використання природних об'єктів: підстави та порядок : [монографія] / І.В. Кирєєва. – Х. : ФІНН, 2009. – 160 с.
6. Комарницький В. М. Право спеціального природокористування [Текст] : монографія / В. М. Комарницький ; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганск : ЛДУВС, 2011. – 423 с.
7. Красавчиков О.А. Юридические факты в советском гражданском праве / О.А. Красавчиков. – М. : Госюриздат, 1958. – 182 с.
8. Крассов О.И. Право лесопользования в СССР / О.И. Крассов ; отв. ред. О.С. Колбасов. – М. : Наука, 1990. – 238 с.
9. Про порядок видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів і встановлення лімітів використання ресурсів загальнодержавного значення: постанова Кабінету Міністрів України від 10 серпні 1992 р. № 459 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>
10. Салміна Я.О. Правове регулювання використання природних ресурсів континентального шельфу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Я.О. Салміна. – К. : Б.в., 2015. – 20 с.
11. Семенець О.С. Правове регулювання використання природних ресурсів для туризму в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / О. С. Семенець . – К. : Б.в., 2012 . – 18 с.
12. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : [підручник] / О.Ф. Скакун. – пер. з рос. – Х. : Консум, 2008. – 656 с.
13. Соколова А.К. Проблеми законодавчого забезпечення права водокористування / А.К. Соколова // Теорія і практика правознавства. – 2013. – Вип. 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tipp_2013_2_29.pdf.
14. Теорія держави і права : [підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл.] / [О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін.]; за ред. О.В. Петришина. – Х. : Право, 2014. – 368 с.
15. Теорія держави і права. Академічний курс : [підручник] / [О.В. Зайчук та ін.]; відп. ред. О.В. Зайчук. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 685 с.
16. Тихий П.В. Еколого-правове регулювання спеціального використання дикої фауни : дис. ... канд. юрид. наук / П.В. Тихий. – Х. : Б. в., 2000. – 165 с.